

آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و یوم ایران / ۲۵

حلاج

دکتر علی اکبر ولایتی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۰

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال،

صندوق پستی ۴۱۹۱-۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: حلاج

نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

ناظر: سجاد محمدی

سرپرستار: هومن عباسپور

ویراستار: نگار پزشک

طراح جلد: شیدا اسماعیلی

نوبت چاپ: اول (۱۳۹۰)

حروف متن: کریم ۱۴ روی ۱۸

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران:

خیابان ابن سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۳۰۰۰

کاغذ تحریر سفید ۷۰ گرمی

بها: ۱۴۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ، هرگونه نسخه برداری اعم از زیراکت و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی یا جزئی (به جز اقتباس جزئی دو نقد و بررسی، و اقتباس دو گزیده در مستثنوی و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

سرشناسه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۳۴-

عنوان و نام پدیدآور: حلاج / علی اکبر ولایتی

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۱۱ ص.

فروستد آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران: ۲۵.

شابک: 978-964-303-353-8

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

موضوع: حلاج، حسین بن منصور، ۳۰۹-۲۳۲ ق. -- سرگذشتنامه.

موضوع: عارفان -- سرگذشتنامه.

ردیفی کنگره: ۱۳۹۰ ۷۸ و ۸ ج ۲۷/۴ BP

ردیفی دیوبند: ۲۹۷/۸۹۲۳

شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۲۴۵۷۳

دربارهٔ مجموعه

قرن‌ها پیش از آن‌که اروپا و ممالک اروپایی کشور شوند، مسلمانان امت واحده و ایرانیان ملتی منسجم بودند. حکیم بزرگ ما، ابوالقاسم فردوسی، عمر خویش را بر سر عزت ایران گذاشت و دیگر حکیم سترگ، نظامی گنجوی، فرمود: «همه عالم تن است و ایران دل».

امت اسلامی مدت هزار سال مهد علم و تمدن و فرهنگ جهان، و ایران پرچمدار این نهضت بزرگ اسلامی بود.

تعداد بزرگان علم و ادب و فرهنگ و مدنیت خراسان و خوارزم و فرارود و بین‌النهرین و فارس و عراقین و آذربایجان

و قفقاز و مصر و مغرب اقصا و اندلس پس از اسلام، صدها برابر فرهیختگان یونان و روم و اسکندریه و رها و نصیبین قبل از اسلام، و ابداعات و تولیدات علمی و فرهنگی آنها غیرقابل قیاس با یکدیگر بود.

در دو سه قرن اخیر، هجوم فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی استعمار موجب رخوت و عقب افتادگی جوامع مسلمان شد، ولی بیداری اسلامی قرن گذشته و معاصر، و خیزش اسلامی چند دهه اخیر موجب حرکت مسلمانان گردید.

تلاش‌های نخستین در جهت رهایی از سلطه نظامی و سیاسی و کسب آزادی و استقلال بود و اکنون زمان بیداری فرهنگی و احیای اعتماد به نفس اسلامی و ایرانی فرارسیده است.

برای تحقق چنین حرکتی، از جمله اقدامات اساسی، معرفی و بازشناساندن بزرگان تاریخ تمدن اسلام و ایران، و بازتعریف ارزش‌های اعتقادی اسلامی و هویت ملی است. در این جهت مؤسسه انتشارات امیرکبیر پیشقدم شد و نخستین بار جناب حجت الاسلام دکتر سید مهدی خاموشی به این کمترین پیشنهاد تألیف یکصد و ده جلد تک‌نگاری در معرفی بزرگان تاریخ علم و فرهنگ اسلام و ایران را نمود که امید است به یاری خداوند تعالی و به برکت عدد نمادین ۱۱۰، که نشان از نام مبارک مولی الموالی حضرت امیرالمؤمنین علی - علیه السلام - دارد، این مهم به انجام برسد.

خداوند متعال را سپاس گزارم که در این طریق از یاری بسیار
ارزشمند و حیاتی همراهانی چون دکتر محمدرضا شمس
اردکانی، فرید قاسملو، دکتر محمود مصدق، هومن عباسپور،
مصطفی ناظم‌نیا، حسن صمیم نیک‌بی، خانم‌ها سارا کلهر و مهناز
مقدسی، برخوردارم و افراد پُرانگیزه‌ای چون آقای احمد تشاری
رئیس محترم، و دیگر همکاران ایشان در مؤسسهٔ انتشارات
امیرکبیر از جمله آقایان سجاد محمدی، مهدی ساروخانی،
امیرحسین حیدری که با اخلاص و شوق ما را همراهی می‌کنند.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

فهرست

۱۱	 مقدمه
۱۵	 ایران و نقش آن در تصوف اسلامی
۱۹	 زندگی‌نامه
۲۱	 لقب حلاج
۲۲	 وضعیت دارالخلافة بغداد در زمان حلاج
۲۴	 سفرها
۲۹	 قیام عبدالله بن معتمر و پیامد آن برای حلاج
۳۶	 اعدام حلاج
۴۱	 اعتقادات حلاج
۴۲	 عقاید حلاج درباره ابلیس
۴۳	 اعتقاد به توحید

۴۴	مقامات عرفانی حلاج
۴۵	حلاج و حقیقت محمدیه و وحدت ادیان
۴۷	سخنان و آموزه‌ها
۵۰	عقیده حلاج در باب خداوند
۵۳	سخنان گزیده
۵۷	روش‌های تربیتی صوفیان از نظر حلاج
۵۹	حلاج و تصوف
۶۱	حلاج از دید دیگران
۶۵	عبادات
۶۹	کرامات حلاج
۷۳	آثار و تألیفات حلاج
۷۷	حلاج در شعر دیگران
۸۱	آرای موافقان و مخالفان حلاج درباره مذهب وی
۹۳	نگاهی به اشعار حلاج
۹۷	منابع
۱۰۵	نمایه

مقدمه

درباره حین بن منصور حلاج شخصیت برجسته تاریخ عرفان اسلام و ایران سخن گفتن آسان نیست. این عارف قرن سوم هجری به جرم ارتداد و زندقه بردار رقت و از آن زمان تاکنون در مدح و قدح وی بسیار سخن گفته شده است. گروهی او را فقیه و عالم و عامل به احکام الهی می‌دانند که عمر خویش را صرف عبادت و تزکیه نفس کرد و چنان با خود مبارزه کرد که انانیت او از میان برخاست و جز خدا نمی‌دید و محو در حق بود. برخی به سبب اقامتش در واسط و حشر و نشر با حنابله وی را حنبلی می‌دانند.

ماسینیون، دانشمند فرانسوی، در مقایسه وی با محی‌الدین عربی می‌گوید: «من معتقدم که محی‌الدین بن عربی دارای شناختی بود که از روح او بزرگ‌تر بود، ولی روح حلاج از معرفت و شناخت او بزرگ‌تر بود».

برخی او را متهم به کفر کرده‌اند و امور خارق‌العاده‌ای را که از او صادر می‌شد شیطانی دانسته‌اند. بیشتر فقهای مالکی، ابن جوزی، ابن تیمیّه، زیدیه و برخی از امامیه نظیر محقق کرکی و شیخ حر عاملی و از معتزله جبائی و از اشاعره باقلانی و از صوفیه جنید بغدادی از این دسته‌اند.

گروهی حالات و سخنان حلاج را مطابق شریعت می‌دانند؛ فقهای اصولی شیعه نظیر شیخ بهایی و میرداماد و فیض کاشانی؛ فلاسفه‌ای چون غزالی، فخرالدین رازی، ابن طفیل، خواجه نصیرالدین طوسی، سهروردی، ملاصدرا، قاضی نورالله شوشتری؛ از عرفا شبلی، ابوسعید ابوالخیر، ختلی، گرگانی، هجویری، ابن عربی، مولوی، ابوالحسن خرقانی، عبدالرحمان جامی، سنایی غزنوی، فخرالدین عراقی، شیخ محمود شبستری، شاه نعمت‌الله ولی، عطار نیشابوری و خواجه شمس‌الدین محمد حافظ او را کاملاً تأیید کرده‌اند.

حلاج سختی‌ها و رنج‌ها را وسیله‌ای برای رسیدن به کمال

می‌دانست. نقل است که او هیچ‌گاه در بستر نمی‌خوابید و همواره در حال عبادت بود و هنگامی که خستگی و خواب بر او غلبه می‌کرد، می‌نشست و پیشانی خود را بر زانو می‌گذاشت و لحظاتی کوتاه می‌خوابید.

اولین باری که به مکه آمد یک‌سال در صحن مسجد ماند و جز برای طهارت و طواف از جای خود حرکت نکرد و همواره در معرض آفتاب و باران بود. هر شب برایش مقداری آب و یک قرص نان می‌آوردند و او فقط سه چهار لقمه می‌خورد و دو سه جرعه آب می‌نوشید.

و سرانجام عده‌ای بر این نظرند که چون حالتی مرموز داشت، نمی‌توان درباره او قضاوت کرد؛ ابن حجر و قشیری و سیوطی از این دسته‌اند.